

Waar is mijn dierbaar vaderland?

Geert Mareels

Kabinetschef bij de vice-premier van de Vlaamse regering

Je kunt België niet een beetje splitsen, net zomin als je een beetje zwanger kunt zijn, zegt

Geert Mareels. Hij pleit voor een duidelijke keuze in onze visie op de verdere staats-hervorming: een definitieve bevoegdheidsverdeling of een georganiseerde boedelscheiding.

Homogene bevoegdheden

In de globale denkoefening over de staats-hervorming, in het bijzonder in de discussie over de homogene bevoegdheden, moet uiteindelijk de vraag gesteld worden welke rol we nog weggelegd zien voor de federale staat. Met het argument van de homogene bevoegdheden kan men immers zo goed als elke bevoegdheid claimen. Homogene bevoegdheden bestaan enkel in de unitaire staat, of dit nu de unitaire Belgische, dan wel de unitaire Vlaamse staat is.

En zelfs die stelling moet genuanceerd worden. Ook op éénzelfde bevoegdheidsniveau vinden we bevoegdheden verdeeld over verschillende ministers, departementen, parastatalen. In de Vlaamse regering zijn de verticale bevoegdheden (economie, tewerkstelling, landbouw) op een traditionele manier verdeeld, maar de minister-president heeft een aantal horizontale bevoegdheden (export en externe betrekkingen, wetenschapsbeleid, landbouwpromotie).

In de *Discussienota voor een verdere staats-hervorming, goedgekeurd door de Vlaamse regering op 29 februari 1996* [1], die ik verder zal aanduiden met de ondertussen gemeengoed geworden koosnaam *Schrikkelnota*, schrijft men: "Optimale bestuurskracht kan maar bereikt worden wanneer een overheid die bevoegd is voor een bepaald domein van regelgeving, ook bevoegd is voor alle regelgeving die wegens de maatschappelijke samenhang met dat domein verband houdt".

Die regel is uiteraard onvoldoende om homogene bevoegdheidspakketten af te bakenen. Immers, door de verwevenheid van sociale, economische, fiscale en juridische aspecten in bijna elk bevoegdheidsdomein, komt men bij elke bevoegdheidsverdeling voor hetzelfde probleem te staan: méér homogene bevoegdheden voor de éne betekent een vermindering van de volheid van bevoegdheid voor de andere. Daarom moest de regel van de homogene bevoegdheden aangevuld worden met de politieke optie om die homogene bevoegdheden toe te wijzen aan de deelgebieden: "Om die bestuurskracht te verhogen is het noodzakelijk dat de maatschappelijke taken worden uitgeoefend door de bestuurslaag die het dichtst bij de bevolking staat [2].

De Vlaamse regering vindt het blijkbaar vanzelfsprekend dat de gemeenschappen en gewesten dichter bij de bevolking staan dan de federale regering. Even vanzelfsprekend volgt voor haar uit het subsidiariteitsbeginsel, dat stelt dat "een overheidstaak moet toegewezen worden aan het bestuursniveau waarop deze het meest efficiënt kan worden uitgevoerd", een verregaande bevoegdheidsoverdracht naar de deelgebieden. Het consequent doortrekken van het subsidiariteitsbeginsel, waarbij de provincies en gemeenten meer verantwoordelijkheden krijgen, wordt wel formeel erkend, maar wordt in de praktijk minder toegepast. Aan de sterk centralistische tendens in de Vlaamse regelgeving wordt tot op heden weinig weerwerk geboden. Met de discussie

over de homogene bevoegdheden heeft men dan ook niet steeds een uitzuivering van allerlei niet meer te verantwoorden uitzonderingen op de algemene bevoegdheden (bijvoorbeeld inzake leefmilieu, wetenschapsbeleid) op het oog. Men mikt veeleer op een algemene transfer van quasi alle nog federaal bestaande bevoegdheden. Ontwikkelingssamenwerking bijvoorbeeld werd in de *Schrikkelnota* onder de hoofding homogene bevoegdheden geplaatst, hoewel in de huidige wetgeving voor dit beleidsdomein formeel geen bevoegdheid aan gewesten of gemeenschappen is toegekend.

In Vlaanderen wordt dan ook bij voorkeur een tweede - oneigenlijke - betekenis van homogene bevoegdheden gebruikt, waarbij de deelgebieden een totale bevoegdheid nastreven, die daardoor ook homogener is dan de huidige. Deze definitie blijkt wel de meest gebruikte. De echte vraag is dan ook niet meer welke bevoegdheden nog naar de deelgebieden moeten komen, maar welke men nog federaal wil houden. Pas daarna zal de vraag aan bod komen hoe dat federale niveau er zal uitzien en of het levensvatbaar blijft.

Heel uitgebreid zijn de lijstjes met federale bevoegdheden voor velen niet meer. Justitie (hoewel de deelgebieden hier ook inspraak eisen), defensie (hoewel dat is uitbesteed aan NAVO en WEU) en doorgaans ook nog de sociale zekerheidsuitkeringen. Wie ervoor pleit de sociale zekerheid niet te regionaliseren, doet dat in het kader van de solidariteit tussen Vlamingen en Walen. De vraag waarom we nog een bijzondere solidariteit zouden opbrengen met een gemeenschap waar we verder niets meer willen mee samendoen, wordt niet beantwoord.

In de discussies wordt telkens weer verwezen naar andere federale staten waar de deelgebieden ook bevoegd zijn voor deze of gene bevoegdheid die Vlaanderen opeist. Uiteindelijk streeft men de verzameling na van alle bevoegdheden die ergens ter wereld tot de deelgebieden behoren, maar men gaat wel voorbij aan het feit dat er in alle andere federale staten een evenwicht is tussen federale en regionale bevoegdheden en het dus niet mogelijk is om telkens weer, naargelang het uitkomt, naar de bevoegdheid van een of andere deelstaat te verwijzen, zonder

te vermelden wat in die staat de federale overheid allemaal aan bevoegdheden heeft. Wie de bevoegdheden van de Amerikaanse staten inzake sociale zekerheid opeist, moet toegeven dat het buitenlands beleid daar de exclusieve bevoegdheid van de president is. Wie naar de Duitse regeling verwijst, moet erkennen dat daar in veel gevallen de federale regelgeving primeert op die van de deelstaten.

Ook in het confederale model wordt een beeld gecreëerd waarbij de twee deelstaten, Vlaanderen en Wallonië, vrijelijk zouden beslissen om een aantal zaken nog samen te organiseren. Daarvoor pleit een mijn inziens veeleer psychologisch verschil dat de bevoegdheid eerst 'veroverd' wordt, om ze vervolgens in volle vrijheid toch samen met de Franstaligen uit te oefenen. Ook daar is het te verwachten dat die lijst uitermate beperkt zal zijn. Wat willen we wél met Wallonië, maar niet met de Franstalige Belgen doen?

Solidariteit en gemeenschapsgevoelen

De grondslag van elke staat is uiteindelijk de rechtvaardiging die hij aan zijn bestaan kan geven. Wanneer die rechtvaardiging ontbreekt, valt een staat vroeg of laat uiteen. Het voortbestaan van België zal afhangen van het aanvoelen van Vlamingen en Walen dat ze bepaalde zaken beter samen kunnen doen dan apart. Het zal afhangen van het gevoel dat er nog een gemeenschappelijk project kan zijn. Wanneer de Belgische identiteit volledig vervangen is door een aparte Vlaamse en Franstalige nationaliteit, baten geen rationele efficiëntie-overwegingen, laat staan solidariteit om nog bijzondere (en soms voor één van de partners kostelijke) samenwerkingsverbanden tussen de twee regio's te rechtvaardigen.

Wat bindt Vlamingen nog aan de Franstaligen? Wie kan nog vijf Waalse auteurs, zangers, theaternmakers opnoemen? Wie kent de samenstelling van de Waalse gewestregering? Is de voorwaarde voor een solidariteitsmechanisme niet een minimaal gevoel dat men iets gemeenschappelijk heeft met de anderen? Waarom zouden Vlamingen dan niet veeleer zo'n samenwerkingsmechanisme instellen met Nederland, waarmee we in het kader van de Taalunie toch een

gemeenschappelijk taal- en cultuurbeleid voeren?

Wat bindt Vlamingen nog aan de Franstaligen, na jarenlange opgefokte hetzes tegen alles wat beweegt aan de andere kant? Op elke provocatie van de ene kant reageerde de andere kant met pavlovianse trouw door een tegenzet. Aan beide zijden van de taalgrens wordt een politiek van taalzuivering gevoerd. Waar de al bij al weinig zelfbewuste Vlamingen zich al sinds jaren assimileren aan hun omgeving en zowel in Brussel als in Wallonië vlot verfransen, probeert men in Vlaanderen hetzelfde te bekomen van de Franstaligen. Waarom zou het me storen dat ik Têlé-Bruxelles kan ontvangen in Vlaanderen, waar ik nu al vlot een vijftiengtal zenders kan ontvangen via de kabel en enkele tientallen meer via een schotelantenne? Wat kan het de Franstaligen nu eigenlijk storen dat in Brussel naast de NAVO, de Europese Unie, allerlei ambassades en een aantal Japanse bedrijven ook het Vlaamse parlement en de kantoren van het Vlaamse ministerie zijn gevestigd?

Wat bindt Vlamingen nu nog aan de Walen, nu er zo goed als geen momenten meer zijn waarop ze elkaar ontmoeten: niet in verenigingen, niet in partijen, nauwelijks in bedrijven en steeds minder in de federale administraties. Een gevolg van de rechtstreekse verkiezing van het Vlaamse en Franse gemeenschapsparlament is bovendien dat een groot deel van het politiek personeel zelden nog contact heeft met politici uit de andere taalhelte. België moet zowat de enige federale staat zijn waar de politieke partijen geen enkele federale structuur meer hebben.

Het valt overigens op dat 'de Walen' en 'les Flamands' in veel tussenkomsten zowat dezelfde rol van de blijkbaar broodnodige externe vijand spelen als 'de kapitalist', 'de Jood', 'de migrant' of 'de socialisten' in andere tijden en andere bewegingen. Een uitspraak over een dergelijke externe vijand behoeft geen toetsing aan de feiten, maar is steeds goed voor instemmend geknik tot uitbundig applaus. Dat is een pad waar men moeilijk op terugkeert.

De Volksunie eist nu bijvoorbeeld de splitsing van het departement justitie omdat de zomerse affaires zouden hebben aangetoond dat Wallonië een crimineel gewest is. Met dezelfde redenering

zou men kunnen stellen dat het dan wellicht beter is dat de zuivere Vlamingen op hun Wit Paard de Walen uit het verderf komen redden, veeleer dan een Sicilië aan de achterdeur te hebben (met mijn excuses aan de Sicilianen voor deze veralgemening).

De kunst om selectieve verontwaardiging op te wekken is overigens een politiek nuttig instrument. Al dan niet oprechte volkswroede over al dan niet vastgestelde wantoestanden kan als hefboom dienen om grote politieke beslissingen af te dwingen. De transfers in de sociale zekerheid van Vlaanderen naar Wallonië zijn een mooi voorbeeld van een politiek uitgebuit versmald blikveld. Waarom krijgen die nu al enkele jaren veel meer aandacht dan de jaarlijkse transfer van 700 miljard frank rentebetalingen van (loontrekende) belastingbetalers aan banken en renteniers?

Het totale tekort dat Wallonië boekt in de verhouding inkomsten (bijdragen en belastingen)/uitgaven voor de hele sociale zekerheid bedroeg in 1990 zowat 80 miljard. Het is dit tekort dat gefinancierd wordt met Vlaamse inkomsten. Vergelijk het maar eens met de bijna tien keer grotere transfer in de rentebetalingen op de staatsschuld.

Flamingantisme en ontvoogding

Bij veel socialisten leeft een visceraal anti-flamingantisme. Om de kloof tussen die afkeer en het federalistische streven te dichten, wordt terecht verwezen naar het ontvoogdingselement in de Vlaamse strijd. Het is onmiskenbaar dat die ontvoogding tot pakweg de jaren zestig en zeventig een enorm belangrijke rol heeft gespeeld. Het recht om in de eigen taal bestuurd, onderwezen en gevonnist te worden is een mensenrecht dat in het francofone België lange tijd miskend werd. De socialistische beweging is daar veel te weinig in meegestapt. De francophonie is nu echter in Vlaanderen teruggedrongen tot de privé-sfeer. Er worden - met uitzondering van Brussel en een aantal taalgrensgemeenten - geen incidenten meer genoteerd met Nederlandsonkundige rechters, dokters of bestuurders. In feite is op een aantal domeinen het overwicht zelfs de andere kant opgedraaid: het feit dat de laatste Franstalige premier al van meer dan twintig jaar geleden dateert is daar een kleine illustratie van.

De vraag is dus wat het ontvoogdingsaspect in de Vlaamse beweging dan wel kan zijn anno 1996. Sommigen argumenteren dat het verschuiven van de bevoegdheden naar Vlaanderen de democratie versterkt. We moeten echter bijzonder goed nadenken over wat de opbouw van Europa vanuit de regio's zou betekenen voor het democratisch deficit in Europa en in andere internationale instellingen. De Vlamingen zouden wel eens de totale macht kunnen veroveren in Vlaanderen en de volgende morgen ontdekken dat vele bevoegdheden ondertussen verhuisd zijn naar de Europese Unie, WEU, NAVO, IMF, GATT, UNO of eigenlijk de facto uitgeoefend worden door de speculanten op de internationale geldmarkten. Het kleine België speelt al nauwelijks een rol. Voor een regio lijkt die mogelijkheid per definitie nog kleiner. Men hoopt eigenlijk op een alliantie van regio's om zijn stem toch nog te laten doorklinken. Ik vrees echter dat in een Europa van de regio's onvermijdelijk de ijzeren wet van de oligarchie zal spelen, waarbij niemand nog de macht van de Commissie kan counteren. Bovendien dreigt zich in zo'n Europa een 'Belgisch' scenario van wafelijzerpolitiek af te spelen, niet zoals nu op het niveau van de lidstaten, maar op het niveau van de tientallen regio's, die elk zullen moeten afgekocht worden voor iedere beslissing.

Solidariteit in het Europa van de regio's

Het wordt steeds duidelijker dat België niet 'een beetje' te splitsen valt, net zo min als je 'een beetje zwanger' kunt zijn. De discussie over de homogene bevoegdheden toont aan dat er altijd wel één of ander raakvlak is met een ander bevoegdheidsniveau. Tot op heden was de tendens steeds die bevoegdheden te transfereren naar de deelgebieden. Daardoor worden de federaal gebleven bevoegdheden steeds minder coherent of homogeen. Met een boutade zou je de federale bevoegdheden kunnen samenvatten als 'schuld en boete': de openbare schuld, het politie-apparaat en andere repressieve bevoegdheden. De federale overheid kan gerechtelijk vervolgen, maar niet meer preventief optreden. Ze kan werklozen schorsen, maar ze niet opnieuw aan het werk helpen. Ze betaalt de zieken, maar mag

niet aan gezondheidspreventie doen. Ze beheert de schuld, maar heeft steeds minder instrumenten voor een economisch relancebeleid.

Opvallend is dat het argument van de homogene bevoegdheden nooit uitgespeeld wordt tegen de naar Europa getransfereerde bevoegdheden. Alleen 'Belgische' regelgeving blijft stevast een hinderpaal voor een coherente bevoegdheidsuitoefening. Zo tornt men aan de federale NMBS, maar heeft men minder problemen met de uitbouw van grote Europese transportassen. Men protesteert met klem als de federale overheid de financiering via het FCUD van de gemeenschapsbevoegdheid inzake kinderopvang wil stopzetten, maar maakt dankbaar gebruik van Europese gelden die stadsvernieuwing of tewerkstellingsprojecten financieren - over de zware invloed van de Europese administratie wordt dan weinig gerept.

Hoedanook lijkt de sinds 1970 ingezette evolutie, waar geredeneerd werd in het kader van een federaal model, voor een aantal partijen voorbijgestreefd. Zowel de VU als Van Den Brande werken nu vanuit een confederaal model, waar twee deelstaten beslissen wat ze al dan niet nog samen wensen te doen. Voor het federale niveau wordt geen toekomst meer voorbehouden.

De volgende logische stap wordt door het Vlaams Blok aangereikt: de vaststelling dat men niets meer samen wenst te doen, of althans niet méér dan wat men nu samen met Nord-Pas-de-Calais, Kent of Catalonië wenst te doen. Solidariteit is in dat geval hooguit nog wat momenteel via de Europese Structuurfondsen wordt georganiseerd ten behoeve van achtergestelde regio's. En dat is eigenlijk niet indrukwekkend veel.

De splitsing?

Er is geen enkele reden of aanwijzing dat de huidige politieke tendens naar de ontmanteling van de Belgische staat zou gestopt of omgekeerd worden na nog een staatshervorming. Zolang er nog een bevoegdheid federaal blijft, zullen de kringen die nu de volgende ronde van de staatshervorming eisen, onbevredigd blijven. Net zo min als men de Sint-Michielsakkoorden een kans tot werken heeft gegeven, zal de volgende bevoegdheidsverkaveling genade vinden. Wie nu

de staatshervorming onvoltooid vindt, zal dat ongetwijfeld nog doen na een volgende transfer van bevoegdheden inzake gezondheidszorg, ontwikkelings samenwerking of telecommunicatie. De argumenten die nu gebruikt worden, blijven ook dan van kracht. En het federale niveau zal een steeds wankelere basis hebben om zijn voortbestaan te verdedigen. De achillespees van elke verdere stap in de staatshervorming is de stabiliteit.

Of het in de volgende ronde staatshervorming een federaal model wordt met een 'uitgeklede' federale staat of een confederaal model, de onvermijdelijke daaropvolgende fase is de totale splitsing. *The politics that dare not speak its name*: het separatisme.

Twee scenario's zijn dan mogelijk. In het eerste geval wordt - zoals nu - op een min of meer beschaafde manier vastgesteld dat de federale staat zijn beste tijd gehad heeft en wordt de boedelscheiding onderhandeld. Dat Brussel en de taalgrensgemeenten een huizenhoog probleem zullen vormen staat buiten kijf, maar wellicht is er voldoende vertrouwen in de juridische spits-technologie om deze kaap te ronden.

De tweeledigheid van België zal echter misschien véél meer op het probleem Brussel stuiten dan men kan vermoeden. In essentie is het probleem (en ik parafraseer Raymond Detrez): vormen de Vlamingen een minderheid in een apart Brussel, of vormen de Franstaligen een minderheid in een door Vlaanderen opgeslorpt Brussel? [3]. In de eerste optie heb je een model op basis van drie gewesten, in de tweede het in Vlaamse kringen geprefereerde tweeledige model. In de eerste optie laat Vlaanderen Brussel wel degelijk los, in de tweede moet Vlaanderen leren omgaan met een minderheid die ze tot nu toe in Vlaanderen zelf elk recht op manifestatie ontzegt [4].

Het huidige unieke model, waarin de reële sterkte van Franstaligen en Nederlandstaligen bijna volledig is geneutraliseerd (door de paritaire samenstelling van de regering), is enkel mogelijk in het Belgische federale model. Bovendien is het een wezenlijk ondemocratische regeling: nog geen 20% Vlaamse Brusselaars hebben een even groot aandeel in de Brusselse regering dan de 80% Franstaligen.

Het lijkt me onmogelijk - hoewel ook hier het Belgische federaliseringsproces voor een verrassing kan zorgen - het Brusselse pacificatie-model in stand te houden zonder een hogere autoriteit om het permanent te bewaken. Brussel 'regelen' in een onderhandeling tussen de twee grote gemeenschappen, zonder federale (of internationale) macht die garant staat voor de uitvoering van de akkoorden, lijkt een illusie. Bij elk incident kan één der verdragspartijen ongehinderd het conflict op de spits drijven en er in de eigen achterban nog voor beloond worden ook. Om te vermijden dat Brussel de weg op gaat van Voren en quasi onbestuurbaar wordt, zal véél zelfbeheersing nodig zijn van elke partner.

Ik twijfel echter sterk aan de haalbaarheid van een dergelijke onderhandelde splitsing. Een secessie heeft immers iets weg van een devaluatie: je kondigt ze niet aan, je voert ze door, liefst op een zondag, als de beurzen gesloten zijn. Als men de vaak overtrokken reacties nagaat op het publiceren van een discussienota, in welke sfeer zou men dan enkele maanden rustig kunnen onderhandelen over de splitsing van België?

Wat zou het effect zijn van een verklaring van één van de centumpartijen dat de splitsing de onvermijdelijke volgende stap is? Of dat één van de grote partijen een groep experts aan het werk gezet heeft om een splitsingsscenario voor te bereiden? Het is niet uitgesloten dat een dergelijke stap op zich al het hele proces katalyseert. Dat is dan ook de grootste zwakte van de berekeningen van de Coudenberg-groep over de kosten van de splitsing: ze gaan (noodgedwongen) uit van een «ordelijke politieke splitsing (...) met de goedkeuring van alle deelnemers» [5]. Een ander zwak punt is dat ze voor elk thema een doomsday-variant uitwerken waarbij ze blijkbaar veronderstellen dat iedereen zijn verstand op nul gaat staan: er is geen reden om aan te nemen dat Vlaanderen en Wallonië elk een munt gaan slaan (sinds de jaren '20 hebben Luxemburg en België daar ook van afgezien), dat er grenscontroles komen of dat men voor het plezier andere technische normen gaat voorschrijven voor treinlocomotieven.

Naast het scenario van de onderhandelde boedelscheiding is er het catastrofe-scenario: de laatste knopen worden doorgelukt onder impuls

van de partij die daarmee een programmapunt realiseert waarover ze momenteel het monopolie heeft. Een geïmproviseerde splitsing, waarvan het draaiboek dag aan dag wordt geschreven. Het Sovjetunie-model, waar de opsplitsing elke dag iets verder gaat dan voordien werd afgesproken. Hoe groot is de kans dat de traditionele partijen zo'n storm overleven?

Een duidelijke keuze

Als ik het zo bekijk, lijken mij slechts twee oplossingen mogelijk. Als men écht niet zou aansturen op de volledige splitsing, moet er dringend een algemene ontwapening komen, waarbij de politieke elites, de media en de 'Vlaamse beweging' ophouden de onvolkomenheden van het federale model uit te buiten om telkens weer een volgende bevoegdheidstransfer op de agenda te plaatsen. Tot op heden valt echter geen enkele aanzet te bespeuren van een dergelijke ommekeer. Het lijkt me ook weinig waarschijnlijk dat die er komt. De verdedigers van het huidige federale model zijn weinig talrijk en blijven een geur van oubollig unitarisme verspreiden. De werkgroep-Coudenberg, die altijd al vlot geassocieerd werd met de Brusselse salons, begint zijn analyse van de kosten van de splitsing van België met het drama van het verlies van de monarchie: niet meteen de slimste manier om Vlaamse aspirant-republikeinen te overtuigen.

De tweede mogelijkheid is dat de democratische partijen het voortouw nemen in de splitsing van dit land en de boedelscheiding organiseren met een duidelijk afgesproken timing en overgangsmaatregel. En dan maar hopen dat de afspraken niet hetzelfde lot bezegeld zijn als indertijd de gesprekken over de Kongolese onafhankelijkheid... Minstens moet men intern een strategie voorbereiden om Vlaanderen in het geval van de secessie niet uit te leveren aan de huidige extremistische groepen die de Vlaamse onafhankelijkheid al sinds lang op de agenda hebben staan.

In ieder geval lijkt me langzamerhand het moment gekomen dat we voor onszelf definitief uitmaken welk model het wordt: ofwel een federaal België, waar we op een bepaald moment de

bevoegdheidsverdeling tussen de niveaus als gegeven beschouwen en niet meer de fictie van de homogene bevoegdheden nastreven, ofwel de totale splitsing. Tussenvormen bedenken is perfect mogelijk, maar alleen in de wetenschap die Jean Monet ooit formuleerde, dat «alle statenbonden ofwel volledig splitsen ofwel bondsstaten worden». En zonder illusies dat men halfweg de glijbaan kan stoppen of terugkeren. De hamvraag is uiteraard welk Vlaanderen we dan krijgen. De krachtenbundeling ter linkerzijde zal dan alvast méér dan nodig zijn.

De democratische legitimatie van het proces (in welke richting het ook gaat) vereist dat de politieke actoren duidelijkheid scheppen over hun agenda. Wie verdere 'grote' stappen wil zetten in de bevoegdheidsherverdeling in het voordeel van de gemeenschappen of gewesten, moet - de bijzonder korte levensduur van de Sint-Michielsakkoorden indachtig - antwoorden op de stabiliteit van een dergelijke regeling. Wie de uitbouw van Vlaanderen ziet volgens de geijkte uitdrukking 'met België als het kan, zonder België als het moet', wordt hierbij vriendelijk verzocht eens uitsluitsel te geven over wat 'het' dan wel moet voorstellen. Wat kan niet in België dat in een autonoom Vlaanderen wel zal kunnen?

Of ik nu voortaan de Belgische of de Vlaamse nationaliteit zal dragen, is voor mij uiteindelijk een zaak van weinig emotie. Nationalisme is andere religie, ik geloof er niet in. Wat wel telt is wat een maatschappij inhoudelijk voorstelt, en dat is een debat dat minstens zoveel energie en passie verdient als het debat over de staatshervorming.

[1] Discussienota voor een verdere staatshervorming, goedgekeurd door de Vlaamse regering op 29 februari 1996, blz.17.

[2] O.c., blz.15.

[3] Raymond Detrez, De balkanisering van België. In: *Nieuw Wereldtijdschrift*, februari 1996.

[4] Zie de hetze tegen de vertoningen van *Exploration du Monde* in Gent, of tegen de Franstalige vertegenwoordiger in het Vlaams Parlement (je kan in Vlaanderen maar beter migrant zijn dan francofoon).

[5] Coudenberg groep, *Cost of Non-Belgium*, de meerwaarde van het federale België, blz. 22.